

Іван Штэйнер

...Беларусь – краіна паэтаў,
якіх часьцей за ўсё не разумее свой народ...

Маналог Анатоля Сыса

Яго хавалі не аднойчы. І амаль што фізічна, рэальна – шквалам ішлі пагалоскі, даволі часта надзвычай верагодныя і доказныя, аб трагічным зъбегу абставінаў, ракавых супадзеньнях, тупікова-безвыходных сітуацыях, узмоцненых і спрэвакаваных славутым славянскім каталізаторам творчых памкненняў магутнай адoranай натуры. І тым болей метафарычна, віртуальна: усё, канец, сып'уся, сыпісаўся дашчэнту, а які быў талент, якія падаваў надзеі... А цяпер фініта ля камедыя – раскідаў усё, разбазарыў, прагуляў, згубіў у карчме – галасіл над ім дзясяткі плакальшчыкаў, прафесійных і ня вельмі. Як шкода! Такая страта! “*Мог бы славай грымець сярод гучных імёнаў Еўропы*” (У. Карапкевіч сказаў гэта пра П. Багрыма зусім, праўда, з іншай нагоды), а ён толькі ганьбіць съветлае імя беларускага паэта і высакародныя ідэалы нацыянальнага адраджэння. І ліліся сылёзы, і чуліся

* Артыкул быў напісаны да съмерці паэта. Потым сур’ёзна перапрацаўвани, бо зусім па-іншаму цяпер успрымаюцца многія ягоныя творы і спадчына ў цэлым. – *A ўт.*

стоеныя рыданыні – часьцей за ўсё зусім не віртуальныя. Але заўсёды, літаральна амаль у час трываны, нібы ў паганым жарце ці ў шматтайных узорах народнай съмехавой культуры, зъяўляўся ён сам не раўнуючы Deus ex machina – Бог з машины), прымушаючы шматлікіх фомкаў няверных у чарговы раз з радасцю (уяўнай ці выразна штучнай) або шкадаваньнем (шчырым і ня вельмі) канстата-ваць, што слухи о его смерти сильно преувеличены.

Сам вельмі добра адчуваў пэўную хісткасць падобнай сітуацыі, бо нават з яго-ным звыклым багемна-артыстычным modus vivendi і звыкла-традыцыйным эпатаражам даволі цяжка выступаць галоўным персанажам на ўласных хаўтурах (нягледзячы на ўсю напускную і вельмі ўяўную браваду Qualis artifex pereo! – які артыст ўва мне памірае), таму съцвярджаў вельмі катэгарычна:

Где стол был яств, там гроб стоит...
 Учора ціхенька, пад раннє
 Памёр паэт мой, Вечны жыд.
 Я не пайду на пахаваньне.
 I вы ня ўздумайце над ім
 Казаць жалобныя прамовы,
 Бо і ў труне ён пілігрым,
 Яму ня трэба вашы слова.

Сент-Бёф не аднойчы, а за ім усыльед амаль усе літаратуразнаўцы згадваюць, што ў дзяцінстве ў кожным чалавеку жыве паэт, затым паэт памірае, а чалавек працягвае жыць. І падобная згуба не замінае яму. Наадварот, хутчэй спрыяе. Таму ніхто, або амаль ніхто, ня робіць з гэтага трагедыі. Ды і ў тых творцаў, паэтычнае, наіўнае, дзіцячае ўспрыняцьце съвету якіх засталося ў сталым узросці, дар паэта ня вечны – ён можа раскрыцца вельмі рана і імгненна ўспыхнуць, як метэор, і вельмі хутка згаснуць, пасыпейшы або не пакінуць сълед на цёмным ці ня вельмі небасхіле. Ёсьць паэты, што могуць тварыць ўсё жыццё, згадаем Якуба Коласа, Максіма Танка. Іншыя твораць літаральна некалькі гадоў. А Міцкевіч пісаў толькі крыху болей за дзесяцігоддзе, і за гэты перыяд з-пад ягонага пяра выйшла ўсё – ад ранніх баладаў да “Дзяду”. А. Рэмбо пісаў самыя дасканальныя творы, як з цяперашняга глянцу, зусім дзіцём. Што тады казаць пра Шэльлі, Байрана, Багдановіча ці зусім маладзен'якага паэта Р. Жакоўскага.

Цынікі могуць усклікаць славутае “Кароль памёр. Няхай жыве Кароль!” Ды і ня толькі яны. І гэта не блузнерства. Калі пісаліся гэтыя радкі, то бачыўся жывы Анатоль Сыс, згадвалася ягонае станаўленыне і сталеныне ў съценах ГДУ імя Ф. Скарыны, прыгоды з дыпломнай работай, якую ён прынёс загадчыку кафедры дадому напярэдадні дня абароны недзе пасьля 23.00 і рэкамендаваў адрэцэндаваць яе зараз, пакуль ён паглядзіць па тэліку матч чэмпіянату съвету па футболе; прысьвячэнныі на зборніку “Сыс”, з якіх уражвае наступны: “Мая родная катэдра! Mae ўлюбёныя настаўнікі, калі б ня вы, дык мяне б ня було!..” (Праўда, у Р.С. ён перадаў прывітаныне ад заснавальніка кафедры съветлай памяці прафесара Грынчыка М.М., якога ўжо не было на съвеце, і паставіў дату “3 верасьня 2002 г., Гарошкаў”, што таксама съведчыць аб многім. І перш за ўсё тое, што сапраўдны паэт – дзіця ў навакольным съвеце. Ён не аваўязкова вар’ят, як Блэйк, што значную частку жыцця правёў у бедламе. Не вар’ят, хаця ўсё жыццё балансуе на мяжы вар’яцтва. Таму вельмі многае пачынае ўспрымацца зусім па-іншаму ў адпаведных абставінах. Як і тыя радкі, што раней лічыліся падчас нават прахаднымі, дзяжурнымі, набываюць амаль сімваліка-трагедыйны і прапорочы сэнс:

I толькі жвір на вясковых могілках
 калючы і цяжкі, калі прыходзіцца кідаць
 свае трэх жмені паўсъслед нябожчыку, як
 самыя важкія слова, якія не пасыпей
 сказаць яму яшчэ учора.

Не пасьпелі і мы сказаць важнейшыя слова, бо ў свой час Анатоль Ціханавіч папракаў са шкадаваньнем, што я ня змог разгледзець сілу ягонага дару ў студэнцкія часы. І ён, як аказваецца, меў рацыю, хаця я некалькі разоў каяўся ў гэтым. І пішучы гэтыя радкі яшчэ да трагедыі, я не сумняваўся, што ён зразумеў бы колішняга настаўніка, а калі не, то прабачыў бы за жорсткасць у разуменъні ягонай творчай сутнасьці.

«VIXI» – так назваў свой апошні прыжыццёвы твор А.Адамовіч, які за год да смерці згадваў, што колькасна мог яшчэ нешта зрабіць, а вось якасна наўрад. Леў Талстой у 1910 годзе ў росквіце славы згадваў: “Не нужно мне больше писать. Кажется, в этом отношении я сделал, что мог”. Пісьменьнік пачынае стамляцца ад сваёй дзейнасьці. Перад самагубствам Джэк Лондан пісаў, што з большай радасцю капаў бы зямлю, каб яму плацілі такія ганарапы. “Я начинаю ненавидеть беллетристику, всяную выдумку в литературе, может быть, просто от бессилья, от неумения сочинять. Возможно...”, — пісаў сын столінскага пана Ю. Алеша. *Feci, quod potutio, facicut meliora potentes* – “Я зрабіў усё, што мог, няхай іншы зробіць лепш” – з поўным правам гаварылася пра паэта.

Такім чынам, ня ставячы мэтай пакрыўдзіць А.Сыса як творцу (гэта з першай рэдакцыі, бо далейшыя падзеі зьнялі ўмоўны лад), па сутнасьці адзначым, што жыцьцё і творчасць А.Сыса – гэта своеасаблівы эксперымент, праведзены нейкай сілай з адпаведнай мэтай – вызначыць зъмест, сутнасьць, перспектывы разьвіцьця беларускага прыгожага пісьменства мінулага стагоддзя, а ягоная творчасць – гэта “кароткі паўтарыцельны курс” (М.Багдановіч) усёй беларускай паэзіі, развага аб яе значнасьці і незапатрабаванасці, ідэалах і арыенцірах. (*Non refert quam maltos, sed quam fonos habeas (biblos)* – істотна ня колькі ў цябе книг, а наколькі яны добрыя).

У кожнага творцы спарадычна ўзынікае ўяўленыне – доўгае, кароткае, моцнае, цікае – аб уласнай незапатрабаванасці, непатрабнасці. Тым болей для паэта беларускамоўнага, на якога ў большасці выпадкаў глядзяць як на блазна, што ўсюды, дзе трэба, а часцей за ўсё не, прэцца са сваім ўյёна ўжо матчыным словам. Нават для А.Сыса з ягонай эпатуючай многіх упэўненасцю ва ўласнай геніяльнасці (а съцвярджаць гэта ой як нялёгка для такой ранімай душы – пры ўсёй зынешній бравадзе). Хаця ён ужо ў дзевяць гадоў, калі напісаў свой першы верш на роднай мове, быў упэўнены, што надыйдзе час – і ягоныя творы будуць вывучаць у школе. Ці не адсюль вытокі гаркаватых радкоў, што так нагадваюць ясенінскія:

Ну і няхай колкая пожня,
Горкі вусны мае, дык няхай.
Мама, такога народзіць ня кожная,
Мама,
Не перажывай!

Чаму ж якраз А.Сысу наканавана было зрабіць так многа за зусім кароткі адрезак часу, чаму ягоная паэзія зьяўляеца іерогліфам, сімвалам пошукаў айчынай паэзіі XX стагоддзя і яе своеасаблівым вынікам, бо ўжо ў традыцыйным выглядзе існаваць ня будзе ці будзе зусім нядоўга?

Перш за ўсё, ён вярнуў у беларускую культурную традыцыю міфалагічнага ўспрыняцця съвету, стражанага ня толькі намі, але і ўсімі славянамі, як і арыйцамі наогул. “Миф есть древнейшая поэзия, и как свободны и разнообразны могут быть поэтические воззрения на мир, так же свободны и разнообразны и создания его фантазии, живописующей жизнь природы в ее ежедневных и годичных превращениях” (А.Афанасьев). Пачуцьцёвае ўспрыняцце прыроды, якое суправаджала чалавека ў перыяд стварэння мовы, праз пэўны час, калі ўжо зынікла неабходнасць у новай творчасці, паступова зынікла. Мова выразна мянілася. Народ, стварыўшы яе, імкнецца максімальна адысьці ад першапачатковых, самых магутных і паэтычных уражанняў, каб, пазбягаючы ўпрыгожваньняў, зрабіць з яе толькі сродак для пе-

радачы думак. Менавіта таму абалонка незвычайнасці, прыгажосці зьнікала, пакідаючи толькі халодны сэнс. Як съведчаць этымолагі, большая частка назваў, якія даваў народ пад упльвам мастацкай творчасці, была заснаваная на надзвычай съмельх метафарах. Апошня з цягам часу страцілі свой паэтычны сэнс і сталі ўспрымашца звыклымі і будзённымі. Як сказаў А.Афанасьеў, “памятные для отцов, повторяемые по привычке детьми, они явились совершенно непонятными для внука”. Калі метафарычна мова страціла сваю агульнадаступнасць, яснасць і зразумеласць, то для большасці людзей спатрэбілася дапамога незвычайных людзей. Жрацы, знахары, варажбіты, паэты сталі тлумачыць прадзnamеньні прыроды, зрабіліся выказынкамі волі багоў, прадказальнікамі. Яны былі пасрэднікамі паміж прыродай і людзьмі, і маглі ўпльываць на тых і іншых, бо ўсё падпарадкоўвалася ім. У паэзіі А.Сыса сусьвет бачыцца ня ў кроплі вады, а праз прызму сълязы, таму гэты съвет падобны да сусьвету старажытных продкаў, бо чалавек не ўспрымаецца нейкім уяўным царом, а часткай (няхай і даволі прыкметнай, калі не істотнай) адзінага непадзельнага цэлага, і ягона бытаванье ў макракосмасе ня мае большай вартасці для ісціны ў апошній інстанцыі, чым існаванье любой іншай істоты. Заканамерна, што жыцьцёвы шлях продка паэта (“Дзед перад съмерцю”) паказаны праз цену ваўчыцы, сны якой, галодны съмех, зыліванье съядоў чалавечых, лапы ў чарніцах (які вобраз!), злавесная даніна (*бярыце, ваўкі, быкі*), што сягае ў бяздоўне часу, і сам дзед, што ў сваім рудым кажуху нагадвае аленя (згадаем, гэта не індзейцы, а славяне), ствараючы уражанье нейкай магутнай і незразумелай (варожай ці ня вельмі) сілы, што калі не палюе, то цікуе неадрыйна за чалавекам. Расшыфраваць, спасыцігнучь яе немажліва, ды і не патрэбна. Бо як для сучасніка, яна не такая ўжо жорсткая і помсылівая, а хутчэй супакойваючая, бо забірае чалавека ў новае жыцьцё, дзе ён можа праарасыці дрэвам, травою, кветкай:

Пад бярозаю косьці,
А ў кроне гняздо птушка мосьціць,
Тут вячыста – надзіва – здаецца:
Я сам тут ляжу –
На вясковым пагосце
Збаўляюща людзі ад злосці,
Ён, як гай запаветны, зьдзіўляе спакоем душу.

Сімбіёз чалавека і зьвера набывае самыя разнастайныя формы і, адпаведна, вынікі. Калі візень корміць папукоў з рукі і дае ім зыліванье кроў з кайданак, то Сонца само гоіць яму раны і піле праменямі краты (“Ён шкадаваў турэмных папукоў”).

Вобраз ваўка ў беларускім мастацкім слове ўлюблёны, ён пачынаецца з Герадота, які сцвярджаў, што нашыя продкі раз на год перакідваліся ў зьвера, да Адама Багдановіча з ягонымі дакладнымі апісанынямі падобнага працэсу. У гэтым можна пра-
сачыць вытокі звароту да згаданай супляречлівай і загадковай істоты ў паэзіі канца ХХ стагоддзя. Хаця нас болей цікавіць мастакоўска-філософская сутнасць вобразу і ягоная інтэрпрэтацыя аўтарам. Так, у вершы ў прозе “Нізка абаранкаў”, якую сам паэт абазначыў як “быль, што здарылася са мной”, на першы план выходзіць цяжарная ваўчыца, што нясе свайму народу, які пакінула па бярлогах ды логвах, дзіёнка. Разумеючы велич свайго жыцьцёвага прызначэння, ваўчыца настолькі губляе свой зьвярыны нораў, што зылівае сльёзы з вачэй бабулькі, заросшай вехатнікам і вужоўцам. Нізка абаранкаў – сімвал дагавору паміж жывымі на гэтым съвеце, бо кожны выконвае сваю задачу – нагадвае вяслку – сімвал дагавору Бога і Адама.

У наступным вершы ў прозе “Воўк” герой і гаспадар лясоў “звыкліся і папобілі адзін аднаго няnavісьцю”. Апошні ідзе съядамі першага, бо той знайшоў сваё дзяцінства, а гэта можа толькі паэт, і прывёў да бацькавай хаты, съядома пакінуўшы сапсаваную стрэльбу на двары дзеля выпрабаванья адвечнай дружбы – варожасці. Але ўсё перакульваеца пасля звыроднага іспыту і спробы зъмяніць сусьвет – воўк набывае высакародныя рысы, а чалавек зьвярэе:

Воўк пайшоў преч.
Прайшоў ранак, прайшоў дзень, прайшла нач...
Ён пайшоў преч – ні гуку, ні духу.
Прайшоў год.
І здарылася мне гора. І завыў я. І стрэліла
сапсанавая стрэльба.

Падобнай эвалюцыі вобраза ў нашай этнографіі-фалькларыстыцы ілі татаруры маастацкай яшчэ не было. Бо і ў запісах Нікіфароўскага, і Багдановіча, і Весялоўскага воўк і ваўкалак выступалі як ворагі ці супернікі чалавеку. А.Сыс падсьвядома сягае да тых старажытнейшых часоў, калі воўк выступаў як ня сябрам, то няхай і злым, але родзічам. Без яго не магло ўявіцца жыцьцё, воўк – гэта шэрае ўласбленне нейкага нечага патаемнага, што сочыць за табою, нагадвае пра велич жыцьця і ягоную крохкасць (патаэмнае ў Я.Коласа і М.Гарэцкага заўсёды мае ваўчынную морду). *Бажавоўкам, прыблуднай патарочай* называецца той, — лічыць А.Сыс, каго абылглі пры жыцьці, забілі, спалілі, пусцілі прах на вецер, зняважылі затым, але сабраны ягоны прах нябеснымі вятрамі, асьвечаны жывой вадой, і з неба Дух ізноў сыдзе чалавекам. Аўтарскі новатвор (якое спалучэнне) съведчыць пра тое, што паэту канца другога тысячагоддзя ня столькі імпануе інтэрпрэтацыя класічных матываў і сюжэтаў, колькі ўласная міфатворчасць. А.Сыс ня толькі вяртае закрытае для цяперашняга беларуса ўжоўленне, некалі кідкую выразную метафару, але і стварае свой, уласны міф, адметны, арыгінальны, напоўнены ўласным вопытам і досьведам, а таму ня менш магутны і ўсясільны, чым прашчурскі. Бо найперш ён валодае родным словам, адчуваючы ўсе ягоныя схаваныя глыбіні. “Человек думает, что ум управляет его словами, но случается также, что слова имеют взаимное и обратное влияние на наш разум. Слова, подобно татарскому луку, действуют обратно на самый мудрый разум, сильно путают и извращают мышление” (Ф.Бэкон). Слова А.Сыса вяртаецца да сучасніка, узбагачанае вопытам тысячагоддзя і генетычнай памяцьцю продкаў. Ягоную дакладную сутнасць мы зразумець ня можам, бо вытокі схаваныя ў самай глыбіні пачатковага этапу мысьлення і съветасузірання, спазнаць якія ўжо ня зможам, бо страцілі метафізічнае ўспрыніцце рэчаіснасці, а сам паэт перадае свае ўражаныні закадзіравана, зашифравана. А ключ забраў з сабою. Ды і сам наўрад ён яго меў. Прырода стварыла паэта, каб яшчэ раз прачытаць пра сябе тое, што яна ня вельмі добра зразумела ці ўжо забыла.

Як быццам не было да яго з пайдзясятка адметных паэтаў-фалькларыстаў, што спрабавалі ўзнавіць, а можа, хутчэй, стварыць яшчэ раз зямельна-павучальны пласт нацыянальнай міфалогіі, дзе ўпэўнена і раздольна, як у “Зачараўаным царстве” М.Багдановіча, жывуць у згодзе найбольш значныя персанажы. А.Сыс ня будзе паўтараць ці ўзнаўляць вельмі добра вядомыя постаці нацыянальнай фантастыкі. З міфалагічнага пантэону паўстae добра знаёмы вобраз Зымяінага Цара, ды і то толькі бадай што съвятлом сваёй залатой кароны, якая паказвае шлях у *храм дуброў зялёных*. Надзвычай арыгінальным успрымаеца дзіўны аўтбр (алтар) гаспадара хтанічнага пачатку зямлі без абразоў і сьпеваў, складзеных над вогнішчам купальскіх чараў у замовах. (Нешта падобнае – маецца на ўзвеze зялёны алтар – ёсьць толькі ў Б.Лесьмяна.) Да алтара нясуць царскага аблічча рысы і сам паэт, і ягония сёстры рысі. (Ніхто яшчэ ня бачыў у чалавеку рысы Зымяінага Цара.) Анатоль Сыс абсалютна арыгінальны ва ўласбленіі вобразаў-міфаў, не паўтарае зусім сваіх славутых папярэднікаў. Ён бліжэй да Янкі Купалы, а не Максіма Багдановіча ці ранейшага Яна Баршчэўскага, бо сам творыць новыя паэтычныя вобразы, у чарговы раз міфалагізуючы беларускую прыроду. Аднак гэты працэс, як і ў песніяра, мадэлізуеца ў поўнай адпаведнасці з нацыянальнай традыцыяй. Сусьвет ягоных пошукаў матэрыялізуеца ў Лесе, што становіцца Храмам, адной са многіх функцыяў якога і зьяўляеца ачышчэнне душы Хама. Хаця гэты вобраз уяўляеца нейкім чужым у космесе Сыса, ягонае зъяўленье абумоўлена лагічнай установой,

ratio, менавіта тут адчувальны “пах алею” (у старажытным сэнсе) як рамесьніцтва ў паэзіі. Спроба паэта стаць прапаведнікам не ўдалася. Не яго гэта стыхія, бо сам ня верыць у сваё права павучачь. І далей ён вельмі рэдка будзе ўскладваць на сябе гэтую місію.

Вось чаму выразна больш натуральнымі ўяўляюцца іншыя творы міфалагічнага цыклу, дзе метафорычнае ўспрыняцьце съвету валадарыць, а мова ящэ ня страціла сваёй першароднай моцы і сілы. Гэта той Час, ці хутчэй, падыход да Часу, калі слова было Богам. Калі саламандры танцуюць на дне агню, калі са съмехам і д'ябальскім рогатам танталі поле валуны, калі збываеца пракляцьце – “*каб ты каменем стаў*”, калі праз боль маці-зямлі, праз уласны боль, бо камяні вышыгваюць з яе жылы, выходзіць з забыцьця зімовай анестэзіі яблынька. Цмокам становіцца лірыйны герой паэта (“Вужака”), і гэтае ператварэнне вельмі простае, як і ягоныя рогі, што хаваюць далікатную душу. Бо толькі адзіны чалавек любіць яго – вужака з залатой каронай.

Далейшая гісторыя людства, лічыць А.Сыс, адбываецца “на скрыжаваньнях съязжын воўчых і чалавечых”. Спалучэнне ваўкоў і людзей, у шкляных вачах якіх няма людскага цяпла, не антаганізм. Зусім не! Гэта страшэнная карціна сярэднявецча ў духу Босха, Веласкеса, Гойі: ваўкоў вядзе сава, ахрышчаная Ваўкоўняй, людзей (драпежных на кроў жанчын, на славу мужчын галодных) – паходня. І ў выніку ўсё перамешваецца: ваўкі завышоць як людзі, паходню затушыць жах. А.Сыс амбівалентны, у ягонай істоце зусім натуральна зъядналіся і радасць жыцьця і страх быцьця. Так на самой справе і збудаванае жыцьцё. Вось чаму ўвасабленню падобнай ідэі і служыць паэтыка контрасту: кат вучоны ўкрыжоўвае лебедзя і крумкача; чалавек – воўк (супастаўляеца і парайноваюцца). Аб вялікай здольнасці да міфатворчасці ў вялікай ступені съведчыць само жыцьцё і съмерць паэта, якія сталіся сапраўднымі міфамі.

Гісторыя беларускага прыгожага пісьменства ўнікальная ў Еўропе тым, што пад уплывам абставінаў фальклор вымушана ператварыцца амаль у адзіны сродак эстэтычнага адлюстраваньня рэчаіснасці, стаўся для беларуса ўсім – і съветаўспрыняцьцем, і съветадлюстраваньнем, і энцыклапедыяй быцьця – духоўнага і матэрыяльнага – на гэтым съвеце. Доўгі час і лічылася, што літаратура вырастает з фальклору, і праходзіла яна шлях са звычайных апрацовак народных першаўзору да спасыцэльніня духу народа ў цэлым. Пры гэтым заўсёды забываліся на тое, што фальклор і літаратура – дзіве выключна розныя мастацкія сістэмы.

Параадокс, але ў паэзіі А.Сыса практычна няма прыродаапісальнай лірыйкі, так раззвітай у беларускай паэзіі і даніну якой сплациў кожны паэт, а пачынаў з яе кожны вершапісец. Можна скласці цудоўную анталогію роднай прыроды, высокамастацкай, дзе будуць прадстаўлены ўсе ландшафты Беларусі, яе рэкі і азёры, узгоркі і нізіны, балоты і лясы, асобныя дрэвы, травы, хмызнякі ва ўсе поры году і часы сутак – зранку і ў вечары, пры съвеце сонца і месяца, у цішы і грымоце навальніцы. У А.Сыса бадай толькі адзіны верш у класічным прыродаапісальным стылі (“Перад цыганскім дажджом”), дзе маляўніча, настолькі дасканала, што адчувальна вее подыхам навальнічным перад залевай на Дняпры. Але і тут наўрад ці ўбачыш пэўны фрагмент ракі дзяцінай паэта, а хутчэй аб'яднаныя згадкі мільёнаў дажджоў над сівым Славуцічам з ягоным *перуновым вятырьском*, што абуджае сурму, воблака з цыганскім дажджом, што сплывае за сонца як паром, вясёлка, што вырастает не з ракі, а з воч рыбакоў. Паэт дэманструе выдатнае валоданье словам і патэнцыю ствараць верш у стылі “люблю грозу в начале мая”, аднак падобны жывапіс, ігра метафорычнай не для яго. Забаўкі засталіся недзе там, у юнацтве, ужо вельмі даўгім. Праўда, паэзія А.Сыса засталася выключна метафорычнай. У ёй мы знайдзем адметныя, цікавыя вобразы прыроды, у большасці абсалютна не падобныя на класічна-беларускія (“журавы сипяваюць паланез”, “бы ў зялёным бурштыне

застынучь звяяры ў лістоце”, “зорныя крыжы”, “пейні прагледзелі вочы”, “рысі ў сініх лясах асінавых”) як па гучаньні, так і па ідэйна-мастацкай задачы. У А.Сыса мы практична на ўбачым мастацкага ўласабленыня рэальных краявідаў, зьлепкаў, здымкаў навакольля, але ён выкарыстоўвае элементы пейзажу нацыянальнага, хаця і вельмі съпецыфічна – на цалкам, як у Якуба Коласа ці нават Ул.Караткевіча, а па-свойму іш па-купалаўску. Ён зьбірае цаглінкі, з якіх створаны съвет, і ўкрапляе іх ва ўласную карціну съвету, уласны будынак.

Немажліва сказаць, дзе адбываецца дзеяньне ягоных твораў, у якім сусьвеце, бо так выразна мяняюща рэальныйя краявіды, ад якіх усё ж такі адштурхоўваецца аўтар – дубы-машикі праспалі рэха дауніх дзён, велесавы рэкі зьбіраюць ручаёвы звон, дзвеяцісотгадовы зубр рыкае ў дзвеяць срэбных труб. І падобнае ўспрыняцьце съвету, зашыфраванае, засівалізаванае, характэрна на толькі для вершаў, дзе гаворка ідзе пра апошні дзень і агульначалавечую трагедыю, пошасціях зямных і нябесных, але нават і там, дзе гаворка нібы вядзеца пра родны Гарошкай і прылеглыя для яго мясціны. Пейзаж у А.Сыса найбольш звязаны з купалаўскай традыцыйяй. Яго не намалюе мастак-рэаліст, ды і не ўласобіць і мастак-рамантык, бо хутчэй за ўсё патрэбны паслугі мадэрна, абсурду. У “Лесе” А.Сыса няма аніводнага дрэва, нат згадкі пра яго, агульная карціна ствараецца алюзіяй на лісточак і кволенскую жылку, якая можа належыць каму хочаш. А дапаўненіца змрокам, што абцяжарвае скрылца пчолкі, мёдам, што набрыняў у нямых каранях, мовай, што становіцца зразумелай прасьветленай чалавечай душы. У вершы “Пан Лес” няма таксама лесу ў звыклі-чаканым разуменні слова, гэта нешта віртуальнае, што ўспрымаецца так толькі з-за шаблоннасці ўспрыняцьця, а сапраўдная сутнасць ствараецца словам. Калі ж называць гэтыя творы пейзажнымі, то яны хутчэй нагадваюць карціны Рэрыха ці Ісачова, бо на першы план выходзіць чалавек, хаця яго там і няма. Як намаляваць, як уласобіць працэс перадачы сябе агню, съляды дзеда, якія Як сьліну ваўчыцы, скаўталі снягі; мядзянага каня над Князем-Сонцам, Поўняю-Княжнай; дрэва, на якое не садзяцца птахі; дарогу, якая на сыніцу ройсты; ветракі, што ляцяць у вырай ет сetera. Гэты прынцып характэрны і для міфалагізациі А.Сысом і роднай фаўны, калі яе прадстаўнікі выразна мяняюць імідж, або трансфармуюцца ў поўнай адпаведнасці з аўтарскай задумай. Вяпрук становіцца абаронцам краю; сабака пасівеў у горы, але выконвае місію вартайніка да канца і затым ператвараецца ў Алея Гаруна. Метамарфозы ў сусьветнай пазіі – зъяви настолькі звыклыя, што нават згадваньне іх хутка стане маветонам. Але гэта тычыцца пераўтварэння ў звыклыя расыліны, жывёлы; пераўтварэнне лірыйчнага героя ў бераг, па якім паўзуць вужакі, брыдуць звяяры з пылам чырвоным на поўсыці – падобнае ўявіць можа толькі лірыйчны герой А.Сыса (“Бераг”). Як і суд птушак, калі сэрца героя дзяйбуць крумкачы і буслы.

Мастацкі фальклорызм пазіі Анатоля Сыса ў цэлым адметны ў паруінаньні як з класічнай традыцыйяй, так і пошукамі нацыянальнай пазіі канца XX ст. Так, паэт разам з усёй літаратурай XX ст. ужо добра ўсведамляе, што ў гэты перыяд тримацца народнай пазіі як п'яныя плоту (М.Багдановіч), ужо на толькі не перспектыву, але і выразна анахранічна. Вось чаму мы практична не сустрэнем разгорнутых вобразаў і матываў, запазычаных іш адаптаваных аўтарам, што яшчэ даволі шырокая практикуеца ягонымі сучаснікамі. Па сутнасці, толькі два творы маюць аўтарскі падзагаловак – з народнага. “Чорная гадзюка, белая зымля” захоўвае бадай што толькі рытміку фальклорнага першаўзора, бо сам фінал, як і разгортваньне дзеяньня, выразна кантрастуе з народнай традыцыйяй – злачынцам, што нясе згубу герою, становіцца нечакана, як у дэтэктыве, белая істота. Суровую прастату народнай пазіі, якую так цяжка, а хутчэй за ўсё немажліва ўзнавіць, даносіць скарга-споведзь няшчаснай маладзіцы (“У чароце птушка начавала”). Аўтарскі рэфрэн *ой-ло* выразна падкрэслівае роспач маладой маці, што просіць спагады ў ночкі, што стане відаць,

дабрэйшая за людзей. Хаця трагедыі тут не павінна адбыцца, як тое характэрна для народных баладаў. Выразна новым зъместам напаўняе ён традыцыйна-класичную форму замоўнага слова (“Замова ад Курапатаў”). А.Сыс часцей за ўсё будзе лавіраваць паміж аллюзій і згадкамі, што некалі былі добра вядомымі самім носібітам і спажыўчамі народнай культуры, а цяпер ужо ня вельмі знаёмымі сучаснаму чытачу. Хаця ў кантэксьце яны вельмі добра, нібы залацінкі, адыгрываюць сваю ролю ў спрыяльні нацыянальнаму ўспрынняцьцю съвету (“*князь-рыба ў Дунаі ходзіць, каб вырас і сын такі*”, “*іх згубіла ператёлка, калі нагнулася расы патіць*”, кукаваньне зязулі, хітры ліс, гай верны, вобраз бяседы, прыём кантрасту, сталыя эпітэты). Асабліва выразныя народныя інтанацыі ў цыклі “Песьні пра кахранье”. Аднак і тут на першы план выходзіць асацыятыўнасць, бо А.Сыс часцей крэатар фальклору ў новых умовах, чым *бяздумны апалаگет*.

Гэта будзе выразна заўважна і ў выкарыстаныні эсхаталагічных матываў, якія хвалявалі паэта на працягу ўсёй творчасці, як відаць, нікога ў нацыянальнай паэзіі канца II тысячагодзія. З вышыні пасыльтрагедыйных падзеяў яшчэ болей яскрава бачыцца, якую выключочную ўвагу надзяляў ён праблеме танатаса і ўсяго з ім звязанага (пасыля Янкі Купалы Анатоль Сыс стаўся бадай што адзіным беларускім паэтам, што стварыў ейную мастакоўскую канцэпцыю). Праўда, цяпер існуе пэўная небяспека адразу пасыля раптоўнай съмерці аўтара ўспрымаць многае з жыцця і творчасці паэта менавіта з гэтага пункту гледжанья (нават радок “*як з'віняць Пашкевічанкі каралі, на ніты іх сорак пяць*” прачытваецца ў нейкай ступені як прарочы, бо сапраўды наўмыснасць ці супадзеньне: гэты журботны лік роўны колькасці пражытых паэтам гадоў (“Вячэра перад Купальлем”). Як і некаторыя іншыя слова ці сэнтэнцыі: “*Без мяне будуць жыць*”, “*хто напхніць мяне на съмерць*”, “*жыцьцё – вялікая мана, І толькі съмерць яе пазнаньне*”. І як апафеоз – верш “*Съмерць*”, *паводле наведаў Яраслава Пархуты*, дзе птушка становіцца сімвалам, прадвеснікам і нават служкай Съмерці, бо сваім халодным ценем, съпевам, што нагадвае крык галодны, плачам. Апошні падобны на д'яблую съмех, бо збаўляе героя ў вырай – і пад голас ліры ён пазбаўляецца болю, пакутаў, страху. Жыцьцё паволі выцякае з чалавека, які ўжо зъмірыйся з гэтым працэсам і толькі просіць жывых недаўчымі клюпатамі пра ягоны зънешні выгляд на шкодзіць гэтай выправе.

Амаль заўсёды пераход з зямнога бытаваньня ў астральны ў творах А.Сыса ціхі і безбалесны (згадваецца зредку класік – “Вечер съпяваў яму вечны пакой”). Гэта *credo* аўтара, які паказаў такой съмерці 1) старэйшага ў родзе (“Дзед перад съмерцю”), 2) папярэдніка (“Бацька так і не съсівеў”, 3) прадчуваньне і працэс уласнай. Бабулька з верша “*Rai*” жыве ля самых могілак, якія яна называе не інакш як рай і ўсё часцей і ьдумае пра яго. І яя толькі таму, што тут самыя вясёлыя і галасістыя салаўі, бо днююць і начуюць ня ў гнёздах, а ў душах спрахлых дзядоў, а таму, што ў *пекле* ўжо нажылася. Гэтак жа спакойна, як непазыбежную справу, успрымае наканаванасць дзед паэта, съмерць для якога – дарога ў белы съвет. Бо дзяды і нават бажышчы дзядоў А.Сыса як тварамі, так і думамі, былі съветлымі – съветлымі, як самыя белыя бярозы на Гарошкаўскіх могілках. Бяз роспачы і надрыўнай тугі, без апраўданага, але не патрэбнага ў гэты момант пафасу, што, па законах мастацтва, значна ўзмацняе гучаньне твору, згадвае ён і апошні шлях бацькі ў труне, якая *калдыбала* на плячах сыноў і ўнукаў:

Бацька так і не съсівеў,
бацька так і не нажыўся,
у смuze, як у сяive,
сын яму ўлюбёны съніўся.

Усе галашэнны падобныя, бо ў іх аплакваецца доля таго, хто застаўся, хто панёс вялікую страту. А.Сыс паказвае, як бацька па сутнасці паўтарае шлях свайго

бацькі, ды і свой адыход ён таксама ў значнай ступені ўяўляе як належнае, як і ягоныя ня вельмі абцяжараныя філасофій экзістэнцыі продкі.

Пайду туды, адкуль прыйшоў,
Па-за зямлёю, па-за часам.
Я тут нічога не знайшоў,
Хаця сваю і выпіў чашу.

Omnis una manet nox (усіх чакае тая самая ноч). Яна (ноч) для паэта – своеасаблівая субстанцыя, дзе павінны нарэшце зъяднацца ўсе супрацьлегласыці – мінулае і будучыня, рэальнае і віртуальнае, высокое і нізкае, матэрыяльнае і незвычайнае. Яе (субстанцыю) можна назваць і называеца яна па-рознаму, бо здольная выступаць у самых разнастайных ablіччах.

“Ты натхняеш мяне на съмерць, Чалавек, цяжарны Богам”. У космесе А.Сыса Бог таксама набывае адметнае, съпецыфічнае ўвасабленыне, у якім больш ад народнага ўспрыняцця, богашукальніцтва, чым *начетничства*, фарысейства. Невыпадкова і тлумачэнні паасобных вобразаў, сэнтэнцыя ў абумоўленыя народнай этымалогіяй, а не *правільным* біблейным, евангельскім пачаткам. Радок мой дзед спаць укладваў сваю галаву на Біблію ў значнай ступені паказвае працэс зъяўленыя загалоўнага верша зборніка “Сыс” “Неапалімая купіна” з аўтарскай рэмаркай – *Так называўся абрэз, які насілі вакол пажару старыя людзі і гаварылі замовы, каб ён патух.* Не гаворачы пра забарону хрысьціянства выкарыстоўваць магію, да якой належаць і замовы, ён съвядома забывае, што купінай завецца цярновы куст, у якім Маісею зъявіўся Іегова. Яго цікавіць зусім іншы аспект вобразу, невыпадкова ім і адкрываеца самая дасканалая прыжыццёвая кніга паэта. “По ученію отцевъ церкви и по церковнымъ песнопениямъ, горящая, но несгораемая купина въ особенности преобразовала Матерь Божию, Деву Богородицу, пребывшую нетленною и по воплощенню и по рожденні отъ нея Сына Божій”. Роднай Маіці маліўся паэт усё жыцьцё, да яе вяртаўся ў цяжкія хвіліны. Ці ня гэтая малітва трымала яго на съвеце, бо так хутка пайшоў за адзінай...

Па-своему прачытае ён і класічную прыгтчу Саламона пра блуднага сына. Паэт, прыміраючы на сябе шаты героя і ведаючы ў адрозны ад таго фінал гісторыі, надзвычай бацца толькі аднаго – спазыніца, вярнуцца са шляху вандраваньня ў запозынена, калі хата *ператворыцца ў анямелы сабор – без вяснянак, бяз лясканьня бёрдаў*:

Ты съпявай, ты съпявай,
ты съвяці, ты съвяці,
расесьцялі ручнікі, як съцяжыны,
можа, здарыцца так, я заблудну ў жыцьці,
тагды выйду па іх да Айчыны.

Агульначалавечая, надіндыўдуальная, надхарактэрная, надчасавая, наднацыянальная аснова прыпавесці, парабалы набывае рэальнае, глыбока інтывнае, сакральнае беларускае гучаныне. Менавіта таму так праста і натуральна (хаця падобныя спробы рабіліся на працягу ўсёй гісторыі беларускай пазіі), прыгожа і ўзынёслася паяднالіся самаробным ручніком вобразы самых дарагіх істотаў для паэта – Маіці і Айчыны.

У вершы “Апакаліпсіс” бачыцца ня *брань змія, древняго искусителя, съ Агнецемъ-Искупителемъ*, а карціна ня менш жудасная і жахлівая:

Плывуць вужы да глюг чырвоных,
ляцяць буслы да хітрых ліс,
і нат за мной з зялёной кроны
цикуе чалавек ці рысь.

Цяжка паверыць у прадказаную перамогу Агнца і будучае абнаўленыне ўсяго

съвету, калі кожны на зямлі – паляўнічы з прожылкамі крыва на бельмах: *мае хтось дні сурочыць-зынічыць, і я лічу чыесыці дні*. Паколькі і жыцьцё ўвогуле заўсёды з прожылкамі крыва, то трэба быць надзвычай асьцярожным у адносінах з усімі ў съвеце, бо зласлоўем мёртвых воч крані, *і кроў праступіць праз павекі*. Вось чаму, заклікае паэт, трэба бачыць боскі пачатак у кожным чалавеку, бо любові Бога і чалавека падобны двум сонцам, а таму імкнуща адно да другога, як хлеб з Боскай душы і віно з цела чалавека, як і *вянцы* (вянкі) *цярновыя жытнёвия васільковыя*, бо кроў, спаўзаючы з церня, смокча сълёзы. Усё выкуплена і збаўлена вялікай ахвярнасцю, але і да гэтага часу самае складанае – перамагчы ў сабе юдаў пачатак, што сядзіць у кожным чалавеку і пад'ялдыкае яго замест братэрскага пацалунку ўпіща зубамі ў візаві (“...Спаўзаючы з церня”). Нешта падобнае мроіщча ў карцінах таленавітага А.Ісачова на біблейскую тэматыку, якія той пісаў у некалькіх кіламетрах ад сысовой хаты, а славутая галава Збавіцеля можа стаць адпаведнай ілюстрацыяй да споведзі паэта (*Праз пакуты дай мне Бога, дай мне Богавую кроў*).

Класічная планетарнасць паэтычных бачанняў А.Сыса, пантэістычнае атая-самліванье прыроды і індывідуальнай съядомасці, выкарыстаныне звыклых сімвалічных вобразаў і стварэнье новых міфалагічных паняццяў, паказваюць, што ён імкненца па-свойму ўзбагаціць звыклыя сродкі выразнасці, адрадзіць многія паэтычныя звароты, вярнуць ім першароднае гучаныне. Ягоныя вобразы заснаваны на самых незвычайных асацыяціях, на спалучэнні самых аддаленых сэнсавых радоў. У сваім нязменным памкненіні да выключнай вобразнасці, ён узбагачае мову незвычайнымі метафарамі, падабенства ў якіх толькі ледзь-ледзь адзначаная, у якіх часта заключаецца супяречнасць, а таму ыметафары, выкарыстоўваючы дысанансы ў стылёвых мэтах.

Выключную ідэйна-сэнсавую нагрузкую нясе вобраз Неба, якое, як у Бібліі, можа выступаць у розных іпастасях. Зямля ў спадчыне А. Сыса, як у працах Платона, у пэўных варунках зьяўляеца цымянім адбіткам вышэйшых сфераў. Берасцянае неба, дзе журайлі съпяваюць паланез, дзе ўзълятае белая лебедзь, а на ягоным бeraze прачнуліся зорныя львы, кліча да сябе і *зямное, нібы падлёднае*, імкненца прабіць ту юбачную перашкоду, што падзяляе гэтых блізкія, але такія адрозныя сусьветы. (Апісанын А. Сыса падпарадкаваны законам жывапісу, бо на кожнай марской карціне існуе традыцыйны падзел – трэцяя частка прысьвеченая мору, дзъве трэці – небу.) Аднак зямное, імкнучыся ў астрал, прабівае палонку галавой, хаця неабходна сэрцам лёд ачужджэння растапіць.

Паэт бачыць ці хутчэй прадчувае жахі будучыні – *O Неба як рассказаць разгадаць твае знакі апоинія*. І трагедыя неба яго больш уражвае за трагедыю зямлі.

Неба, урэшце, узънёслы сімвал боскай мітасці. У гэтым разуменіні і звароце А.Сыс роўнавялікі Янку Купалу, на якога падсьвядома і адкрыта раўняеца, бо нават съмела, не баючыся папрокоў у плагіяце, выкарыстоўвае некалькі разоў (і нават падкрэслівае гэта!) славутую рыфму *гусі – Беларусі*. Паэту гэта дазволена. І тут вызначальным становіщча не акрэсленае Бродскім: “*поэт крадет направо и налево, и при этом не испытывает ни малейшего чувства вины*”, а нешта больш значае, анталагічнае. Паэт у Сыса, як і Купалы, ужо крыху большы за Прарока, што спрабуе, часцей за ўсё дарма, абудзіцьнатоўп.

Падчас у паэзіі А.Сыса лірычнаму герою пачынае здавацца, што ў нечым ідзе шляхам Хрыста, але затым, вельмі своечасова, сутыкнуўшыся з реаліямі жыцця щі, схамянуўшыся, пачынае ўсьведамляць марнасць марнасцяў і бясплённасць падобных спробаў і згаджаеца на ролю толькі боскай птушкі, што ўжо адназначна ня мала.

“*На Беларусі Бог Жыве!* — съцвярджаў у свой час У.Караткевіч. Які знак – клічнік ці пытальнік – паставіць у канцы цытаты сёньняшні паэт? У Караткевічскім стылі паўстает абрэзок “*У Чырвоным касьцёле*”, дзе пошуку Збавіцеля вядуцца пры-

гажуняй з віном і тварам распусным. А. Сыс добра ўсьведамляе падзел хрысьціянства на ўсходніе і заходніе адгалінаваньне, што выразна ўплывае на культуру гэтых народаў. Якраз у “катаішкім” стылі (ці ва ўсялякім разе ў нашым разуменыні гэтага стылю) вытрыманы твор. Але гэта адзіная такая спроба, хаця матывы і настраёвасыці Ул. Караткевіча будуць не аднойчы выразна адчуvalныя ў А. Сыса. Надзвычай уражвае крыжовы ход цэркваў на Беларусі, што, як жабрачкі, брыдуць на чале з легендарнай Сафіяй. У яе грудзёх-варганах гіне сэрца Маці Боскай, а нам здаецца музыкай яе плач хаўтурны (“У Сафіі крыж чырвоны”). Падобнага высыцяжу ў сусьветнай паэзіі яшчэ не было, як і вобразу гусей, што з бязьвер’я ляцяць на гостры царкоўны крыж (фантастычна прыгожа-крылавы вобраз). Адразу згадваецца паэтычны, узънёслы і адначасова трагічны вобраз Плачкі, якая становіцца ўвасабленнем і сімвалам роднай Белай Русі ў прозе Яна Баршчэўскага, што тварыў недалёка ад съценаў легендарнай Сафіі. Гэтая прыгожая жанчына вешала на руінах замкаў і касыцёлаў вянкі з палявых красак і галасіла па сваіх дзесяцях. Але ўжо тады беларусам не па сілах зразумець трагедыю Маці-Радзімы, як і не спасыцігнуць сутнасць разрабаваных і разбураных съвятыняў, іх сакральнай значнасці для нацыі: “Нікчэмныя людзі! Золату і срэбру прадалі вы свае душы. Прыйдзе час падняцца з магіл мёртвым, і вы будзеце зганьбаваныя перад усім съветам”.

Сусьвет А. Сыса – адвечная барацьба супрацьлеглых пачаткаў. Як Белабог і Чорнабог у Янкі Купалы. Людзі ідуць “Адвечнымі шляхам”, на якім іх адшукваюць сълёзы: *цярновыя і палыновыя самотныя і радасныя ѡўлы і съцюдзёныя*. А праз сълёзы бачыцца съвет: белы і чорны зямны і нябесны шчасльвы і пякельны. Над усім пануе кола Часу (“Кола”), што ўтоптвае героя ў глебу. Д’яблава і Богава... Але чыё спрадвечна – невядома. Як у Бібліі: “Весь мир лежит во власти Злого. Называемый Дьяволом или Сатаною, вводящий в заблуждение всю обитаемую землю”. Паколькі Шатан зьяўляецца нябачным правіцелем съвету, Біблія называе яго “богом этой системы вещей”. Вось чаму ён можа прыйсці ў абліччы съвятога (“Дух”), а сам будзе з рагамі. Нічога з часоў Купалы не зъмянілася і ва ўзаемадзеяньні натоўпу і правадыра, хіба можа што ў ролі апошняга ўсё часьцей выступае шарлатан. Таму заканамерна, што калі ў купалаўскім “Пракроку” людзі пыталі – “А колькі нам дасі чырвонцаў, калі мы пойдзем за табой?”, то ў А. Сыса гатовы адказ – плогавы медны падасьць пятак: “Вось вам на хлеб, засранцы!” І ніхто не зъдзўляецца, што ад дзівосаў такіх нават птушка перажагнаеца.

Анатоль Сыс съядома адмовіўся ад дабротаў жыцця, хаця пры ягонай жыццёвой і творчай энергіі, напорыстасыці, амаль не беларускай упэўненасыці ў сабе і сваіх здольнасцях (таленце), дасягнүй бы адпаведных вышыніяў і заняў бы неблагую нішу на сацыяльнай лесьвіцы. Ён мог бы стаць, раз ужо ў апошнія гады XX ст. літаратура не магла так карміць, як некалькі дзясяткаў гадоў назад, вядомым журналістамі дзеячом у сферы масмедиі (памятаю, як яшчэ ў студэнцкія гады ён арганізоўваў і вёў цудоўныя перадачы па абласным тэлебачаньні). Аднак катэгарычна адпрэчыў мажлівасць ісьці сълем да заўсім вызначаным калідорам з добра прыкметнымі вехамі, радыкальна – раз і назаўсёды – разарваў з умоўнасцямі, жыў так, як хацеў, а ня як патрабавалі людзі і звычай. Ён уласноў ідэал Гогаля – “Не связывать себя никакими узами на земле”. Ці паўтараў долю згаданага Яна Баршчэўскага, усё жыццё якога – адно пастаяннае самаахвяраванье дзеля паэзіі (Р.Падбярэзскі). “Паэт”, — так і звалі яго на маленькой радзіме, укладваючы ў гэтае паняцце самыя разнастайныя адценінні сутнасці: ад іранічнага да ўзънёслага – захапляльнага. Аднак яно вызначала і тую нябачную, але тым ня меней надзвычай трывалую мяжу паміж ім і іншымі людзьмі. Таму з поўным правам на ягонім надмагільлі можна напісаць тыя ж славутыя слова, што і на помніку вялікаму паэту-філосафу Рыгору Скавародзе – “Мир ловил меня, но не поймал”. Але не злавіў усемагутны съвет гэтых незвычайных людзей зусім з розных прычынаў. Вялікі ўкраінец бачыў уласнае

шчасьце ў душэўным спакоі і незалежнасьці – *счастье твое, и мир твой, и рай твой, и Бог твой внутри тебя*. Съвет поўны спакусаў, якія патрэбна пазъбегнуць. Р.Скаварада нагадвае ў многім убогого жайворонка (героя аднайменнага твора філосафа), ідэал якога – *блаженны ние духом*. Яшчэ адзін алегарычны герой, бусел *Еродий съцвярджа*, што “*суть воспитания не в приобретении мирских знаний, преуспевании в модных науках и искусствах, а в нравственном совершенствовании, в благочестии и удалении от соблазнов*”.

Цяжка съцвярджаць, што апошняе сталася жыцьцёвым credo зямной юдолі А. Сыса, бо зынешне ягоны лёс болей нагадвае долю Бадлера з ягонымі “Кветкамі зла”. Французскі паэт пражды ў па сутнасьці столькі, як і беларускі калега. І да 30 гадоў страціў палову маёмыні, напісаў большую частку сваіх вершаў, надаў канчатковую форму адносінаў з бацькамі, прыдбаў венеричную хваробу, што выракла яго нае цела на павольнае гніеньне, сустрэў жанчыну, што сывінцовым цяжарам ускладніла жыцьцё: Нешта падобнае добра чуеца ў “Маналозе адступніка”, дзе А. Сыс фатальна гаворыць пра сваю наканаванасьць:

Адкуль, адкуль прыйшло яно
Калі з граху, дык грэх мой – шчасьце.
Я сам, я сам прыдбаў яго –
Гайворана вішнёвай масыці.

У свой час філосаф Сартр ацэньваў лёс таго ж Бадлера з пазіцыі суддзі-мараліста, таму галоўны вывад гучай так – “Кара, ниспосланная поэту, есть плата за ошибки – он получил “проклятую” судьбу, которую заслуживал”.

Менш за ўсё А. Сыс жаліўся на долю ці скардзіўся на жыцьцё, якое прыдбаў сам, зрабіў уласний воліяй. Ён ня мог, як Р. Скаварада, знайсьці супакой у сабе, у навуцы, у манастырскіх сыценах. (*Дотык гаючых песняў журавоў, радзімых каласкоў заменяць сотні мудрых книг*). Спалучэныне, арганічнае і ня вельмі, радасыці быцьця і жахаў жыцьця, пры выразнай дамінанты адной з састаўных частак, штурхала неўтаймаваную натуру да экстравагантных, экзальтаваных учынкаў. Магутная зынітаванасьць з зямлём не магла дазволіць абмежавацца кніжна-віртуальнym існаваньнем. Выходзец з вёскі ня мог дазволіць сабе арыстакратычнай багемнасьці. (Ня вельмі дакладна. Хутчэй бы за ўсё мог, але гэта ўспрымалася б ня дужа натуральна. Арыстакратам у класічным сэнсе трэба нарадзіцца, а стацца можна толькі ва ўмовах Францыі і Англіі, дзе і сяляне гавораць па-французску і ангельску.) І пілгрымам, вандроўнікам ён стане своеасаблівым. Але ня ў духу і стылі Скаварады, які з торбай, дзе ляжыць Біблія і чарніліца з асадкай, вандруе ад хуттару да кляштару, несучы слова Божае. А хутчэй як чалавек з навэлы Э.По, што шукае адзіноты ў натоўпе.

Нішчэ паказваў амаральнасьць сучаснага яму грамадства, паразаўваючы яго з прымітыўнымі цывілізацыямі. Быць маральным – значыць паважаць звычай грамадства. Лічыцца немаральным выступаць супраць апошніх, таму што гэта правакуе багоў і пагражае самаму грамадству – гэта тое, што рабіў Сакрат, калі рэкамендаваў індывидуальны самакантроль, г. зн. індывидуальная дзеяніні для індывидуальнага шчасьця. Разам з тым філосаф съцвярджаў, што маральнасьць не зьяўляецца прэрэгатывай чалавека, бо ўесь жывёльны съвет маральны ў тым сэнсе, што індывидуумы падпарадкоўваюць сябе групе. Наўрад ці А. Сыс падвяргаў свае паводзіны такому сур'ёзnamу аналізу. Аднак ён з поўным правам падпісаўся б пад высловам французскага мысльяра Ж. Батая: “*Люди отличаются от животных, тем что соблюдают запреты, но запреты двусмысленны. Люди их соблюдают, но испытывают потребность их нарушить. Нарушение запретов не означает их незнание и требует мужества и решительности. Если у человека есть мужество, необходимое для нарушения границ, — можно считать, он состоялся. В частности, через это и состоялась литература, отдавшая предпочтение вызову как порыву.*

Настоящая литература подобна Прометею. Настоящий писатель осмеливается сделать то, что противоречит основным законам общества. Литература подвергает сомнению принципы регулярности и осторожности.

Писатель знает, что он виновен. Он мог бы признаться в своих проступках. Он может претендовать на радость лихорадки знак избранности.

Грех, осуждения стоят на вершине».

Згаданы ўжо Ж.-П.Сартр у трактаце “Быцьцё і нішто” назваў тры асноўныя формы прайвы быцьця чалавечага: “быцьцё – ў – сабе”, “быцьцё – для – сябе”, “быцьцё – для – іншага”. З іх з чыстым нішто атаясамліваецца “быцьцё – для – сябе”, г. зн. суб'ектыўнае жыцьцё ізаляванай самазвязанасці.

У “Маналогу Сяргея Палуяна”, які ўражвае сваім амаль натуралістычным паглынаньнем асобы вільготнымі жвірам, што замест чаканай вады запаўняе ўесь простор, нішчачы жывы голас і съятло, аналізуецца сутнасьць ідэалу, за які варта аддаць жыцьцё. Дваццацігадовы Сяргей Палуян скончыў жыцьцё самагубствам не ў апошнюю чаргу і таму, што так адрозныя былі ягоныя мары – ўяўленыні аб жыцьцёвым прызначэнні чалавека і тым, што ён бачыў у штодзённасці. Спадзяваньні на высокі ідэал, жаданыне жыць па законах Дабра і Справядлівасці разబіліся аб халодны мур няяўсці, зайдзрасці, сквалнасці. Дзякую Богу, Анатоль Сыс прайшоў праз хвіліны роспачы і адчаю, толькі ўзмацніўшыся ў веры ў неабходнасць жыць – для – людзей. Шмат негатыву бачыць паэт у гэтым съвеце, аднак ён жыве, як гэта ні высакапарна гучыць, не для сябе, а для блізкіх, родных, для народу, якому не баяўся сказаць і балочыя слова праўды, а ня толькі захаплення, як большасць калегаў па літаратурным цэху. Ніхто ў беларускай літаратуры, можа толькі Васіль Быкаў перад съмерцю, не звяртаўся да Радзімы так, як Анатоль Сыс: «Беларусь мая, магіла...»

Хто яшчэ мог уяўіць родную краіну босай, згвалтаванай, голай пад дажджом, пад янычаршчынай (“Беларусі”). Зусім не сінявокай, ільнянакосай, і не на куце ўяўляеца яна паэту. На пачатку мінулага стагоддзя Я. Купала і Я. Колас не аднойчы паказвалі прывід – здань Маці, якой выракліся родныя дзеци. І ў гэтых вобразах яскрава бачыліся Беларусь і яе сыны, што забыліся пра свае крэўныя абавязкі. А. Сысу не патрэбна эзопава мова, бо нешта выразна зъмянілася ў гэтым працэсе адцураньня самых блізкіх людзей. Цяпер цэнтр віны выразна мяняеца, і вінаватай паўстае ў значна большай ступені Маці-Радзіма, якую, як гэта ні парадаксальна, дзеци пачынаюць любіць значна мацней. Сыны беларускія ўжо не гаспадары роднай зямлі (зноў згадваеца ўрок Яна Баршчэўскага), яны ўспрымаюцца як *чарада самотных птахаў у атачэнні груганоў. Дняпро нясе ад Маці – Плахі ў чужое мора нашу кроў; сабакам (аднайменны верш), што шукае скову, каб схавацца ў ім; Ікарамі (у зусім адрозным ад класічнага значэння слова), што зьдзяйсняюць свой палёт пад белым чэррапам поўні над Съветам (“Беларускія Ікары”)). Толькі ад выключнай любові да людзей у хвіліну роспачы маглі зъявіцца радкі, у якіх паэт злосна заяўляе, што зжэр бы свой народ, бо згаладнёў бяз долі і волі, і хоча знайсці жанчыну, з якой бы змог зачаць сына ў чыстым полі і даць пачатак новаму люду (“Я зжэр бы свой народ”). Толькі паэт, як некалі ведуну, знахару, прароку, юродзвіваму, ведама паталогія хваробы свайго народу. І толькі паэт можа ўзяць яе на сябе, на сваіх блізкіх, нават на рукапісы. Выбраўшы ці асуджаныя ня могуць зъмірыцца з хваробай, а таму наўмысна выхаркваваць кроў, у якой схаваная і немач, і выратаванье народу (“Пошасныя”). Чалавек ня можа палюбіць сябе да канца, калі ён сябе не асуджае (Сартр). Тоє ж тычыцца і нацыі. Як і Янка Купала, Анатоль Сыс будзе ўсё жыцьцё біцца ў вузенькай палонцы адчаю і скрухі, разъдзіраючы руکі і цела. Невыпадкова ягоныя творы надзвычай крываваць. Некалі адзначалі крывавасць сюжэтаў народнага песьняра. У А. Сыса кроў будзе прысутнічаць у яшчэ большай ступені, як і бруд, лой, харкавіна, ваніты, пошасць.*

Съледам за Карусём Каганцом ён паўторыць, колькі нашай крыўі рэкі сплавілі ў мора, колькі ўсяго страціла радзіма. Аднак ён ня будзе весці сьпіс паланянак, згубленых дзяцей, шчасця, долі. Ён марыць аб вясёлцы над Белай Русью, а не туманах (*г. зн. самота*), завеях (*пакуты*), грымотах (*трывогі*). Бо як той бусел, прыкуты да гэтай зямлі, Анатоль Сыс адразу адчуў сябе паэтам усёй краіны, а ня толькі яе ўсходне-паўднёвага рэгіёну. Менавіта таму ў ягонай спадчыне надзвычай мала рэгіональных рэаліяў. (Мы ня ўбачым апісаньня нават гарадзішча мілаградской культуры, што знаходзіцца наступаць роднай хаты, Рэчыцы, рэальных краявідаў ракі дзяцінай). Ён вандруе пехам па ўсёй Беларусі да Айчыны, і самыя надзвычайні здарэнні ці спатканыні могуць адбыцца пад Ваўкавыскам, у Моталі, у Полацку, у Менску і Вільні. Паэт, дзіця гэтай улюблённай зямлі, лунае ва ўлюбёным небе са сваімі ўлюбёнымі птушкамі, адкуль яму бачыцца амаль адначасова і Палесьсе, і Полацак, і Пінск, і вёска Пешчыцы, і Дняпро, і Сож. Яму патрэбна ўся Беларусь без астатку, каб съцвердзіцца менавіта яе паэтам. (Парафакс, паэту мала роднага кутка, а аўтарам эпапеі Кузьме Чорнаму ці Вільяму Фолкнеру хапае). Аднак ён не ўяўляе сябе і за межамі краіны (фізічна ён, здаецца, і ня быў нідзе, акрамя Польшчы падчас службы ў войску), што яскрава адлюстравана ў паэзіі. Верш “Забойства ў Нью-Йорку” ўяўляеца прыঢ়ঢ়ন্তым за вушы, чужародным у зборніку, у ім уражвае толькі спасылка – “лятучая мыш, незвычайная пеўчая птушка”. (Сам паэт добра ведае, што такое “каждан”). Наогул, вельмі рэдка ў ягоных творах зьяўляюцца іншаземныя рэаліі. З антычнасці ці старажытнасці ўвогуле згадваюцца Харон, Стыкс, Марс, Крэз, блудлівы Рым, сузор'е Скарпіёна, два разы Г. Лорка і Сэліндэр, Батый і здаецца, ўсё. Гэта, мажліва, тлумачыцца як нацыянальны паэтычны традыцыяй (выключым Ул. Караткевіча і А. Разанава), так і сылецыфікай таленту земляка, які ніяк не камплексуе з гэтай прычыны. У адрозненініе ад еўрапейскіх паэтаў, што праславіліся сваімі бачаннямі (“виденіями”), якія будаваліся на аснове ці па ўзору антычнай міфалогіі, А. Сыс – самадастатковы, для будовы ягонага космасу хапае тутэйшага матэрыялу. Так, у замалёўцы

Трэснou лёд, бышшам трэснула жыла.
Я спыніўся. Угледзеўся ў дно –
плынь падлёдная варушыла
на тапельніцы кос радно.

абазнаны ў еўрапейскай традыцыі чытач чакае развязвіцца асацыяцыі з целам Афеліі, што павінна зьявіцца вялікай кветкай. Як у Рэмбо, “*И что Офелию он увидел воочию, огромной лилией, плывущей по реке*”. Аднак замест чарговай інтэрпрэтацыі класічнага матыву ідзе ўспамін пра душу паэта, якую ён страціў тут кароткай купальскай ноччу. Як і згаданы вышэй вобраз Зьмея, што для Б. Лесьмяна і В.Блэйка становіцца сімвалам жарсыці і ўсё перамагаючай пачуцьцёвасці, а для Сыса –увасабленнем магутнасці роднай зямлі, яе фантастычна-казачнай непадобнасці на іншыя краіны. Паэт спазнае родны кут, радзіму, зямлю, сусьвет як ягоныя далёкія прашчуры – сэрцам, інтуіцыяй, душою, што намнога дакладней і верагодней, чым разумам і *начетничеством*. Менавіта таму, каб разгадаць арбіты космасу А. Сыса, спасыцігнуць сутнасць ягонай міфалогіі, стварыць ейны пантэон, патрэбна настроіцца на камертон ягонай думкі, пульсацию сэрца, бо іншыя спробы акажуцца бясплённымі. Нельга разгадаць падобныя арбіты і з дапамогай этнаграфічных і фалькларыстычных дасьледаваньняў; якія, праўда, могуць спрыяць гэтаму складаному і доўгачасовому пракэсу.

Мы яшчэ не прачыталі як сълед Купалу, таму разгадка космасу Сыса наперадзе. Шмат у гэтым спазнаныні павінны зрабіць дасьледаваньні літаратурных схільнасцяў і арыентацыяў аўтара, якія лягчэй паддаюцца інтэрпрэтацыі. Найперш згадваюцца звароты да народных пісьменнікаў (П.Панчанкі і М. Танка) і шматлікія маналогі найбольш значных, з пункту гледжаньня А. Сыса, творцаў мінулага. Разва-

жаючы над прыродай паэтычнага дару, ён стаіць на пантэістычным успрыяцьці, съцвярджаючы богавыбранасьць і бogaадухоўленасьць таленту паэта. Прычым ён съцвярджае гэты тэзіс так упэўнена і пераканаўча, што сярэднявечныя тэолагі ўбачылі багахульства ў ягоным “спачатку было Сонца і Сонцам быў Я і выкрэслі Я вам Слова і началася яно з крыві Ігара” (“Чырвоны радок”). Не баючыся асуджэння сучаснікаў у празмернай культавізацыі Асобы, ён съмела праводзіць даволі рызыкоўныя паралелі. Хаця і мае адпаведную індульгенцыю: усе паэты – вар’яты, ягонае ўяўленьне пра паэта вагаецца ў межах паэт — боская птушка (“Паэт”) да ўспрыяцьця сябе богам у бязбожным храме, зарослым брудам і жывёльным лоем (“Перад Богам”); усё мацней закрадваецца сумненьне – а можа дар гэтых д’яблавы. А можа, якая розыніца, бо жышцё паэта – балансаваньне на крызе ў чорнай прорве (“Маналог расстрыгі”), або скокі няшчаснага зайца падчас крыгаходу, калі вушастыя паяцы зьбіралі цікаўных людзей. (“Гэта памятае толькі маці”). Нешта роднаснае бачыць Сыс у канвульсіях няшчаснай істоты, намаганьні якога ўратавацца, утрымацца на слізкай паверхні выклікаюць рогат у публікі, што стаіць на цвёрдай зямлі. Ці ня ў гэтым бачыцца падабенства зайца-паяца і паэта, не заўсёды адэкватныя з пункту гледжаньня нармальных людзей, дзеянні якога вельмі часта выклікаюць съмех, хаця ён сам знаходзіцца над прорвай (А. Сыс съядома згадвае Сэліндзера, на якога будзе яшчэ адна спасылка). Не выпадкова ягоную пільнью ўвагу прыцягвае постаць Афанасія Філіповіча, які, калі сказаць шчыра, у 80-я гады XX стагоддзя быў вядомы толькі съпецыялістам у старажытнай літаратуре, як і ягоны “Дыярыуш”. Сябры А. Сыса студэнцкіх гадоў, у прыватнасці А.Бяляцкі, лічаць, што творы-прысьвячэнні ў спадчыне паэта – звычайнай містыфікацыя, якой ён хавае актуальныя рэаліі. Аднак з гэтым ня хочацца пагаджацца.

А.Філіповіча лічылі вар’ятам, і для гэтага быў ўсе падставы, бо вельмі часта здавалася, што ня ведае ён, што творыць; абвяшчалі злачынцам і кідалі ў турму; называлі пісьмова і ўголос здраднікам; быў ён манаҳам, але не цураўся съвецкіх справаў (і ў той жа час спазнаў “омыльность света”). Нешта зусім іншае прыцягвала паэта ХХ ст. у сваім слынным папярэдніку, які “з духами злыми, видомыми и невидомыми, барзо беделимся”, мог убачыць “в захвіцени яком будучи” таямнічыя знакі і чуць нябесныя галасы, яму адкрываліся крыж на небе і образ Найчыстае Багародзіцы з Дзіцем. Афанасій Філіповіч абышоў Беларусь і славяншчыну ў XVII ст., А. Сыс зьдзейсніў падобны паэтычны агляд Радзімы праз тры стагоддзі.

Паэзія – удзел абраных Богам, свободных у сваёй абранасьці і не звязаных з умоўнасцямі грамадства.

журавам ня трэба ў зорнае жніво
з поўнай на гарбу ляцець на паншчыну
колькі б нас пасыля Купалы ні жыло –
плунеш – не паэты – самазваншчына.

Беларусь – краіна паэтаў, якіх часьцей за ўсё не разумее свой народ. Тому, відаць ёсьць пэўная віна і ў першых, бо ня могуць знайсці дарогу да чэрствых людскіх душаў. Аднак дар паэта, тым болей беларускага, сугучны дару Касандры, прадказаньням якой ніхто ня верыць. Вось чаму ходзіць па начах сумны паэт на памежжы чужыны з Айчынай, апаляючы запаленымі вачыма, як агнём, съвет (“Паэт”, *ахвяраванье Алегу Бембелю*). У шэрагу маналогаў беларускіх пісьменнікаў розных эпох аўтар праявіў выключнае майстэрства, бо ён павінен сказаць слова ад імя літаратара, дзеянасць і творчасць якога надзвычай уразіла, прасякнуцца ягоным станам, вызначыць галоўнае і перадаць яго ў гранічна акрэсленых межах. У якасці “аб’екта” заўсёды выбіраецца асока трагічная, выключная, незразумелая і адвергнутая сучаснікамі. Паэт надзвычай скурпулёзна адбірае герояў сваіх маналогаў. І

ня так істотна, у якія часы яны жывуць і дзейнічаюць, галоўнае – яны актуальныя для нас сваёй апантанасцю, шчырасцю, і, абавязкова, выключнай любою і трывогай за лёс народу, якому ахвяруюць усё, нават жыцьцё. Большасць пісьменнікаў, якім прысьвечаныя маналогі, былі асуджаныя на зняволенне (А.Філіповіч, К.Каганец, А.Гарун, М.Купрэй), былі забітыя (К.Каліноўскі, З.Жылуновіч), скончылі жыцьцё самагубствам (С.Палуян, Р.Жакоўскі), памерлі зусім маладымі (М.Багдановіч, У.Жылка). Знамінальная, што аўтар нікога з іх не асуджае, як і не ўсхваляе. Яшчэ і яшчэ раз ён уважае ролю і сутнасць свайго народу ў гэтай краіне, дзе няма дома, долі, Бога, роду, песні (“Маналог Апанаса Філіповіча”); народу, нібы пад ветрам дзюны, падатлівага як гума (“Маналог Зыміцера Жылуновіча”), дзе *жалобны* рэквіем зубрыны на мой народ наводзіць суму (“Маналог Язэпа Драздовіча”); які мае нікому не патрэбную мову, што, аднак, нібы горб прырасла да костак (“Маналог Каруся Каганца”). Анатоль Сыс цяпер ясна бачыцца ў гэтай шарэнізбе, бо таксама ўзваліў добраахвотна на свае плечы найцяжэйшую долю непрызнанага генія і прарока, і, нягледзечы ні на што, удзячны лёсу.

Паэзія Анатоля Сыса ўсё ж такі ў выключнай ступені кантаўская реч у сабе. Па сутнасці мы ўжо ніколі ня зможем з выключнай дакладнасцю вызначыць, калі і з якой нагоды ўзынікла задума канкрэтнага твору, што сталася прычынай, штуршком для яго ўзынікнення. Як і А.Рэмбо, ён можа сцьвярджаць, што адзіны валодае гэтай таямніцай, а таму просіць чытача ці дасьледчыка зымірьщца з гэтым і не шукаць ясных ці ўяўных крыніцаў натхнення. Можа таму ён і паўтарыў долю вялікага французскага паэта, які, як толькі зразумеў, што лірычнае чарадзейства ня можа задаволіць ягоных празьмерна завышаных, богападобных дамаганьняў, а на меншае быў катэгарычна нязгодны, ён кідае рэзка ўсялякую паэтычную дзейнасць і займаецца гандлем. А. Сыс, як і беларуска-літоўская шляхта XIX стагоддзя, лічыць падобны занятак абразай для гонару, ён застанецца ПАЭТАМ у жыцьці, хаця і пісаць болей ня будзе. Бо ён разумее, што быў абрањнікам, улюблёнцам лёсу:

І ўсё ж шчасльце – нарадзіцца,
Каб паганскай сваёй радзімы
Прыдарожным крыжкам маліца,
Яе людзям нелюдзімым.

Такі запавет свайму народу пасыпала Цётка ці не ў адзінай, але так дарагой сэрцу А.Сыса паэме “Алаіза”. Наколькі дакладна і паэтычна перадаў амаль што юнак пакуты асьветніцы, што сваю зьнешне слабую, а такую магутную ўнутры душу прысьвяціла людзям “Алаізія, багалікай”. Адзін з асноўных запаветаў Цёткі

Чый гэта анёл,
Голос такі гарачы?
Чыё гэта птушанё
па-беларуску плача.

застаецца вызначальным для А.Сыса. Мова для яго, як і для ўсіх згаданых папярэднікаў, паняцця съятое, реч незямная, якую “Божа — мазахіст уласных словаў, што ведае па імені ўсіх, і ягонае імя вымавіў усlyх і не габрэйскай, а тутэйшай гаворкай. Бог называў беларускую ружу ружай і маленькі бляявы хлопчык вучыўся вымаўляць гукі, што складаюць назму кветкі, разам з Богам. Як бацька зьбіраў каласкі ў галодны год, так ён цяпер зьбірае слова любай, адзінай мовы. Паэт уяўляе сябе Старцам, што ад хутара да вёскі *жасбруе родную мову*, ён там, дзе раскацістае, нібы на Волзе, палескае “О”, дзе вырай кліча Радзіму – “Кры-чаў”, “Кры-чаў”, “Кры-чаў”, чуе, як съпяваюць ля Рэчыцы сосны, як уздыхаюць туры на Палесьсі. Усё гэта састаўныя элементы бегу жывой вады мовы прашчураў — вось чаму ў ягонай съядомасці выбудоўваецца адзіны велічны рад: МАЦЖ – МОВА – ВЕЧНАСТЬ. (“Галодны год”). Мова – дар Божы, яшчэ і яшчэ раз сцьвердзіць ён у вершы “Словы”, бо апошняя съплюцца з неба, а з гэтага адметнага дажджу праастаюць толькі самыя

магутныя, што могуць затым сказаць съвету нават болей, чым паэт. Ці не таму А. Сыс аказаўся амаль адзіным у беларускім грамадстве, хто ў хвіліны аслуплення здолеў знайсці ня менш адпаведныя формы, зъмястоўныя і мастацкія, каб палемізаваць з эпітафіяй беларускай мове (“Разьвітаныне” П. Панчанкі). Цяжка, вельмі цяжка ў тыхіх умовах съцвярджаць усыль за У. Караткевічам, што “*Бог не пайшоў упрочки з Белай крэўнай яго Русі*”. Яшчэ больш змрочнай паўстае рэчаіснасць у “Маналогу Тутгашага”. У чарговы раз паэт акідвае поглядам родную краіну, дзе ў Люцыяновым Сажы ляжыць на грудзёх з камянём пудовым апошні паэт, у Дняпры трывалікі, славянікі трывалікі яны чаравых мыноць коней. І патух Зыніч на Гары.

Шкада, што ён ужо амаль ня бачыць тых, хто, нібы храм, можа ўстаць на шляху ворага, але і адзін ён пойдзе “ў вялікі съвет, па Бацькаўшчыну” (Янка Купала). Бо толькі *Жаўранчыкі кръчаць, іхняе жыта зэкспаті.* *Жаўранкі маўчаць, як зерня ў рот набралі*, — усклікае паэт. Вось чаму звыклы сінанімічны рад для ўсёй беларускай паэзіі XX стагоддзя набывае выключна новую рэалізацыю: БЕЛАРУСЬ – МАГІЛЯ – МАЦІ. Для беларусаў спалучэныне радзіма-маці вызначальнае ў наш час, бо мы па сутнасці сталіся выразна жаночай нацыяй. Для А. Сыса маці, як гэта прынята ў беларускай традыцыі, съятая, пра што мы ўжо згадвалі вышэй. Маці паставяна прысутнічае ў яго бытаваньні (яе сылёзы съяцей ад вады съятой (“Не выракалася жыта валошкаў”), а маці маю я ніколі ня бачыў, каб спала, — па пёрку, па два ўсё зъбірае мне пух на падушку). Не хачу съмерці мамы, не аднойчы ён падкрэсліць, бо з кім тады буду тут. У гэтым ён падобны да Льва Талстога, які ў апошнія гады жыцьця “Желал ласки – любви любимого существа”. І ня мог знайсці гэтага сярод бліzkіх людзей. І марыў “сделаться маленьким и к матери”. Анатоль Сыс падсьвядома марыў пра гэта. Нягледзячы на ягоную жыцьцёвую і творчую мужнасць, здольнасць трывамаць удары лёсу, ён падчас хocha вярнуцца ў далёкія щасцілівія гады маленства, калі ўсё так было проста і зразумела. Ці не таму адным з самых улюблёных аўтарскіх вобразаў, а таму самых прыгожых і запамінальных, паўстае вобраз блакітнавокага, съетлавалосага ці нават бляявага дзіцяці, сапраўднага херувімчыка. Для А. Сыса гэта съветлая згадка пра ўласную душу, а таксама контраст яму цяперашняму – чорнаму (па ўласным прызнаныні) і ідэал, да якога трэба вярнуцца. У А. Сыса вершы, звязаныя са съветлымі вобразамі Маці і Бацькі, вылучаюцца цеплынёй і вобразнасцю. Коласайскую традыцыю ён узбагачае сімвалізацыяй і філасофізацыяй.

А ці пераносіць ён, як некалі Максім Багдановіч, любоў на ўсіх жанчын, ці можа дзець, паводле таго ж Максіма Кніжніка, наталеньне ў гэтым съвеце чалавеку жанчына? Што б ні гаварыл пра А. Сыса – чалавека, у ягонай паэзіі надзвычай цнатлівія адносіны да жанчыны, што цалкам абумоўлена айчыннай традыцыяй. Вельмі рэдка ў ягонай спадчыне жанчына выступіць як служка д'ябла, што спакушае прыстойнага чалавека (*Мая Йоко, японская жрыца*). Можа толькі бліснуць, як прамень съятла на паціры, ценъ распусты на абаяльным тварыку. Адзіны чалавек у гэтым сусьвеце, адзін прыходзіць, адзін і сыходзіць (“Пацір”). І жанчына, да якой імкнецца лірычны герой, яшчэ болей узмацняе нязменнае пачуцьцё адзіноты. Ды і сам паэт увесь час сумняваецца, а ці патрэбна яму гэтае пачуцьцё. Кахранье ня можа для яго стаць сэнсам жыцьця, бо стане абмежаваньнем яго свабоды і жыцьцёвага прызначэння. Ці можа ён спаліць свае вершы, каб агнём сагрэць дарагога яму чалавека. Як пілігрым спаліў свой посах, што ведаў дарогу, музыка — скрыпку, рыбак — вёслы. Хутчэй за ўсё ягоны лірычны герой ня можа пайсці на такую ахвяру. Ён можа згарэць у агні, каб апраўдацца перад жанчынай, аднак і ў хвіліны апафеозу кахранья будзе адчуваць *вселенскую грусть*:

“Хлопцам сумна вельмі” –
я хацеў сказаць, але ня змог,
бо чакала за сыпінай самота
і гарлянку разъдзіраў камень,

бы жанчыну,
я абняў свой ценъ,
і прыпаў да збаўлівага роту,
і задушыў сваёй крывёй самоту...

Ні разу ён не ўздымецца да апісання ў сцэнаў кахраньня, уласцівых паэзіі Я. Купалы і Ул. Караткевіча. Але прыўнісе ў вечную тэму нешта выразнае новае, бо якім пяшчотным можа быць аўтар і выразна будзе мяняцца пад уплывам кахраньня (*Жанчына – з поўнай чарай жывой вады*).

Як і Максім Багдановіч, “цнатлівы князь Беларушчыны”, не аднойчы будзе жаліцца на тое, што няма ў яго дзіцятка. І супакоіць таго і, відаць, сябе, завочна: “Ня плач, Бязьдзетны і Хрыстос”. Бо згадае, што бесъсямейнымі былі і Р. Скаварада, і А. Філіповіч, і М. Гоголь, і Я. Баршчэўскі, і былі яны самотнымі, адзінокімі, незразумелымі і нешматлікімі сябрам, і людзям увогуле.

Калі ў згаданых вышэй паэтаў кахраньне і съмерць ходзяць поруч, то ў А. Сыса першае саступае іншым атрыбутам жыцця. Нягледзячы на тое, што *Прыгажуні падстаўлялі вусны, я жс у люб нябожчыц цалаваў*, эротыка Сыса паўстае надзвычай цнатлівай на фоне Купалаўскай (З-пад сосны выноснай ты ўсталі, я ўстаў) або нават сучаснай лірыкі, дзе вельмі многа съмелых фрывальных асацыяцый.

Съмерць і, асабліва, кроў абумоўлена ў спадчыне Сыса зусім іншымі прычынамі. У свой час звярталася ўвага на незвычайную крывавасць сюжэтаў Янкі Купалы. Пасля народнага песняра ў ніводнага беларускага паэта няма столькі крыві ў вершах. Літаральна праз некалькі старонак згадваецца яна ў тым ці іншым асьпекце. Гэта нешта адметнае, ня вельмі падобнае на беларуское ўспрыніцце съвету, дзе хочуць, каб *сэрца жураўлінае наіным ворагам даў Бог*, а сам Бог роўнавялікі звычайному зямному сейбіту, толькі загоны ў іх розныя, ці рэальнаму паствуку з рознымі статкамі.

Як і Купала, А. Сыс застаўся ў гісторыі паэзіі валадаром роднага слова. Так, вельмі многія ягоныя творы ўражваюць найперш сваім гучаньнем, бо, як і купалаўскія, нагадваюць шэпт захара, замовы чарапініка. І толькі потым пачынаеш цікавіцца зъместам, які найчасцей становіцца неразгаданай загадкай. А. Сыс – выключны майстар асацыятыўнасці і метафарызацыі съвету. Гэта і незвычайныя птушкі – гайвароны, белыя лебедзі, крумкачы, кажан, ускормлены татам з рук, каршуны, ластаўка, што адным крылом дастае да Неглюбкі, а другім – да Моталя, звяры ў адметным абліччы і з іх нечаканым менталітэтам. Але перш за ўсё новае ўспрыніцце съвету: «*Узыходзяць чарапы як поўні; Калі цноту ў начы зьбіраў я у зор; вакол суму майго запляліся галіны ў вянок; Сорак гадоў – безъязыкіх званоў; не задзяябуць не абллююць не абалгуць залубоўца табой замілуюца; а ў нябёсы ўсмакталіся каршакі; захлынуўся крывёю Пярун; на тым беразе неба; поўня княжною ў ваду глядзіць у зорных сваіх каралах; крывёй набраўся бурштын і лютасць сярэдневечча; зазіраюць ластаўкам у твары цемраю прастрэляных вачніц.*

Безумоўна, яркай і незвычайнай метафорыкай цяжка каго-небудзь зьдзівіць. Аднак А. Сыса хвалюе ня столькі навізна паэтычнага элементу, колькі навізна функцыі апошняга. Індзейцы майя праславіліся сваімі незвычайнімі храмамі, будова якіх непадобная на ўсе іншыя зямныя культавыя збудаваныні. Кожны новы цар разбураў храм, узвядзены сваім папярэднікам, і з ужываных велізарных камянёў, кожны з якіх важыў амаль паўтоны, на тым жа самым месцы будаваў новы, свой, у гонар сваіх багоў. Са сваёй архітэктурай, аздабленнем, іерогліфамі. Падобнае багацьце вобразна-выяўленчай сістэмы паэзіі самай яркай асобы нацыянальнай літаратуры 80-90-х гадоў мінулага стагоддзя съведчыць аб многім. А. Тэрц пісаў: “Бессспорно, Гоголь что-то знал, чего мы не знаем, о себе и о мире...” Анатоль Сыс ведаў ня менш. Дакладна і абсолютна адэватна мы яго не спазнаем, але ягоны маналог унікальны, ён па сутнасці падвёў вынікі развязвіцца беларускай паэзіі ў XX стагоддзі і прадвызначыў асноўныя шляхі яе эвалюцыі ў трэцім тысячагоддзі. Калі, зразумела, яна будзе жыць.